

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Ústav bohemistických studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Agnieszka Kapuścińska

Reflexe bohemismů v polské odborné literatuře

Reflection of Czech borrowings in Polish professional literature

Poděkování

Děkuji panu Prof. Jiřímu Marvanovi za odborné vedení mé bakalářské práce a přínosné rady při její tvorbě, stejně tak celé mé rodině a přátelům, obzvláště mojí „pražské rodině“ za lásku a podporu během mého studia.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

Agnieszka Kapuścińska

Abstrakt:

Tato práce se věnuje problematice bohemismů v polštině a jejich odbornému zkoumání polskými jazykovědci. Jejím účelem bylo shromáždění a pokus o kritické zhodnocení polské odborné literatury týkající se této problematiky. V počáteční kapitole jsou stručně popsány dějiny česko-polských jazykových kontaktů a následně je věnována pozornost chronologickému uspořádání jednotlivých etap zájmu polské jazykovědy o problematiku bohemismů. V dalších kapitolách jsou detailněji popsána a podle možností a současných znalostí studentky kriticky zhodnocena díla několika vybraných autorů, kteří významným způsobem přispěli ke zkoumání těchto jevů v polské jazykovědě. Příslušná literatura, kterou se práce zabývá je rozdělna do tří částí: 1. Souborné práce věnované vývoji a dějinám polského jazyka. Zde je věnovaná zvláštní pozornost pracím Zenona Klemensiewiczze (2002) a Stanisława Urbańczyka (1979), 2. Monografie a články týkající se přímo problematiky bohemismů. Zde jsou zařazeny díla Janusze Siatkowského (1965, 1970 a 1996), Mariana Kucaly (1973) a Mieczysława Balowského (2005) 3. Etymologické a encyklopedické slovníky.

Klíčová slova: polština, čeština, bohemismy, polonistika, staročeština, stará polština, česko-polské jazykové kontakty, vliv češtiny na polštinu

Abstract:

This work deals with issues of Czech borrowings in the Polish language and the research of Polish scholars in this field of study. Its purpose is to collect and attempt to critically evaluate Polish professional literature dealing with these problems. The initial chapter shows a brief outlook on the history of Czech- Polish language relations, and subsequently it gives attention to chronological order of individual periods of interest of the Polish linguistics in the field of study of Czech borrowings. In the following chapters several chosen works of the Polish scholars who contributed the most to development of this area of study are described and critically evaluated in accordance with the students' current state of knowledge. Corresponding literature has been assorted in three groups: 1. Complete works dealing with history and development of Polish language. Here a special attention has been dedicated to works of Zenon Klemensiewicz (2002) and Stanisław Urbańczyk (1979), 2. Monographs and essays dealing directly with the issues of Czech borrowings. Here works of Janusz Siatkowski (1965, 1970 and 1996), Marian Kucala (1973) and Mieczysław Bałowski (2005) has been described 3. Etymological and encyclopedic dictionaries.

Key words: Polish, Czech, Czech borrowings, Old Czech, Old Polish, Czech-Polish language relations, influence of Czech on Polish language

Obsah:

1. Úvod	1
2. Česko-polské jazykové kontakty a jejich vědecké zkoumání.....	3
2.1. Periodizace česko-polských jazykových kontaktů.....	3
2.2. Chronologie zájmů polských vědců o bohemismy.....	4
3. Souborné práce věnované vývoji a dějinám polského jazyka a jejich postoj k bohemismům	7
3.1 Z. Klemensiewicz.....	7
- <i>Historia języka polskiego</i>	
3.2 S. Urbańczyk.....	10
- <i>Prace z dziejów języka polskiego:</i>	
<i>Słownictwo staropolskie a wyższa kultura</i>	
4. Monografie a články týkající se problematiky bohemismů.....	16
4.1 J. Siatkowski.....	16
- <i>Czesko-Polskie kontakty językowe</i>	
- <i>Bohemizmy fonetyczne w języku polskim</i>	
4.2 M. Kucała.....	26
- <i>Bohemizmy frazeologiczne w staropolszczyźnie</i>	
4.3 M. Balowski.....	31
- <i>Zachodnio- i wschodiosłowiańskie pożyczki leksykalne w języku Adama Mickiewicza</i>	
5. Etymologické a encyklopedické slovníky.....	38
6. Závěr.....	40

1. ÚVOD

Jazykové přejímky jsou jedním z hlavních způsobů obohacování lexikální zásoby jazyků. Kromě polských výrazů existuje i v polštině celá řada slov, přejatých z jiných jazyků. Je to naprosto přirozené. Žádná kultura ani národ se nemohly vyvíjet bez vlivů jiných kultur.

Všechny evropské kultury a jazyky po staletí procházely a doposud procházejí procesem evropeizace.

Kulturní vlivy se proto také přirozeně staly zdrojem nového lexikálního materiálu. V důsledku dějinných událostí a mezikulturních vztahů se rozšiřovala slovní zásoba polštiny přes více než tisíc let především pod vlivem latiny, češtiny, němčiny, italštiny, francouzštiny, angličtiny na jedné straně a maďarštiny, ruštiny, ukrajinštiny a turečtiny na straně druhé.¹

Přítomnost bohemismů je dobře známa již od prvních kroků spisovné polštiny, avšak není zcela objektivně a souhrnně prozkoumána. Z českých i polských jazykovědných studií zabývajících se vlivem češtiny na spisovnou polštinu vyplývá, že obzvláště výrazné bylo toto působení v raném středověku a pak znovu v období humanismu. Ve své práci se pokusím shromáždit a kriticky zhodnotit polskou odbornou literaturu, jež se věnuje této problematice a přispěla zároveň významně k vývoji této oblasti jazykovědy. Poté se pokusím detailněji věnovat několika autorům, kteří se dle mého názoru staví k problematice bohemismů v polštině zajímavým způsobem.

Literaturu zabývajících se touto problematikou můžeme rozdělit do tří kategorií:

- Monografie a články, které se přímo týkají problematiky bohemismů
- Souborné práce věnované vývoji a dějinám polského jazyka
- Etymologické a encyklopedické slovníky

Čeština byla ve středověku pro polštinu hlavním zdrojem jazykových přejímek. České vlivy na polštinu se dají nejobecněji rozdělit do dvou skupin:

a) zprostředkovatelské – jejich pomocí přijímala polština latinské názvy, obzvláště ty z křesťanské terminologie. Příkladem mohou být:

kościół (čes. *kostel* z lat. *castellum*), *opat* (čes. *opat* z lat. *abbate*), *poganin* (čes. *pohan* z lat. *paganus*),²

b) české lexikální přejímky (přímé bohemismy) např. *chuć*, *cny*³

c) významné místo mezi bohemismy zaujímají takové přejímky, u kterých zaznamenáváme vlastnosti české fonetiky, např. *hańba*, *zahajíc* (s h místo pol. g), *serdeczny*, *wesoły* (bez změkčení), *straż*, *włada* (ra, ła místo pol. ro, ło)⁴

---

2. Reczek 1968

3. Siatkowski 1996

4. tamtéž

2. Česko-polské jazykové kontakty a jejich vědecké zkoumání

2.1 Periodizace česko-polských jazykových kontaktů

Podrobnější periodizací se budu zabývat také v kapitolách věnovaných souborným pracím o dějinách a vývoji polského spisovného jazyka. Zde je nutno jen stručně uvést, že se jazykovědci shodují, že polsko-české jazykové kontakty a přejímání českých slov do polštiny probíhaly **ve dvou hlavních vlnách**: první vlna je spojována s přijetím křesťanství Měškem I. prostřednictvím českých zemí. Druhá proběhla v období od 14. do druhé poloviny 16. století, kdy se objevují první psané památky v polštině a dochází k oživení polsko-českých kulturních kontaktů. V tomto období byla založena Karlova Univerzita a poté Univerzita v Krakově. Studenti cestovali do Prahy za vzděláním, kantoři a učitelé z Prahy vyučovali v Krakově. Obě země mají těsné vztahy s Jagellonskou dynastií.

Čeština měla silný vliv na vývoj staropolštiny. Češi přijali křesťanství dříve než Poláci, dříve se zde také vyvinulo písemnictví, které napomohlo kontaktům se západní kulturou. Proto se nejstarší polské jazykové památky (kázání, žalmy (psalterze), a bible) zakládají graficky i jazykově na českých předlohách.⁵

Nejstarší období jazykových přejímek se tedy spojuje s dobou, kdy Polsko navázalo stálý kontakt se západoevropskou civilizací (období vlády Měška I.). Křesťanství přišlo z českých zemí a první duchovenstvo na Polském území se skládalo z Čechů a Němců. Celá polská nábožensko-církevní terminologie, vycházející z církevní latiny, proto nese stopy českého a částečně i německého zprostředkování.⁶

V období od poloviny 15. století patří mezi české importy v polštině hlavně textové přejímky překladatelů Bible Królowej Zofii, výrazy z oblasti botanické terminologie a nepřesně převzatá slova z českých předloh mammotrektu⁷

V 16. století sehrála čeština pro vývoj spisovné polštiny důležitou roli tzv. **arbitra** ve sporech, týkajících se správnosti mnoha gramatických forem.⁸ Počínaje 13. stoletím až do konce století 15. měla čeština silný a bezprostřední vliv na vývoj slovní zásoby polštiny.

5. T. Lehr-Splawiński, 1938, s. 98.

6. S. Kania, J. Tokarski, 1984.

7. J. Reczek, 1968

8. J. Siatkowski, 1965

2.2 Chronologie zájmů polských vědců o problematiku bohemismů

Polonistika se o české jazykové přejímky zajímala odedávna. Dějinami výzkumu v oblasti bohemismů v polštině se podrobně zabývá J. Siatkowski v publikaci *Czesko-Polskie kontakty językowe* (viz.. Siatkowski 1996, *Wpływy czeskie w języku polskim v: Czesko-Polskie kontakty językowe*). Před více než sto lety pojal obšírně téma bohemismů Vladislav Nehring v sérii článků věnovaných staropolské náboženské literatuře: 1876- Bogurodzica, 1877- Psalterz floriański, 1881- Psalterz puławski, 1882- Biblia Królowej Zofii⁹. Tyto práce dobře informovaly o vlivech češtiny a poskytují dodnes mnoho trefných poznatků na téma bohemismů v polské náboženské literatuře. Siatkowski ale Nehringovi vytýká mnoho zásadních chyb, zvláště to, že neopodstatněně považuje za bohemismy formy lokativu singuláru podstatných jmen středního a mužského rodu, jako např: *we skryci, w siercy, w słońcy, w żałtarzy* aj. Tento tvar, který se ve staropolštině často objevuje, je pokračováním praslovanské koncovky *-i*.

Mnoho cenných poznatků se také nachází v Brucknerových pracích *Wyrazy obce w języku polskim* z roku 1907, *Wpływy języków obcych na język polski. Język polski i jego historia* z roku 1915 a *Dzieje języka polskiego* z roku 1925. Kromě mnoha cenných informací a interpretací u něj Siatkowski nachází i slova, která údajně nejsou doložena, jako např. *proca*, jež má být údajně staropolskou variantou bohemismu *praca*.

Důležitá je pro polskou bohemistiku práce Edwarda Klicha z roku 1927 *Polska terminologia Chrześcijańska*, která se zabývá českými přejímkami od nejdávnějších dob. Autor se v ní zabývá latinskou a německou křesťanskou terminologií, která byla přejímána do polštiny prostřednictvím češtiny. Posílení zájmu polských jazykovědců pozorujeme po II. světové válce. V padesátých letech přišel Zdzislaw Steiber jako první s tezí o roli češtiny jakožto arbitra. V případech, kdy se při popularizaci wilekopolského nebo małopolského dialektu ve spisovném jazyce střetly formy z obou nářečí, měla tato role spočívat v tom, že do spisovné polštiny pronikla varianta, která byla bližší češtině.¹⁰

9. Siatkowski 1996, s. 283

10. Steiber 1955, s. 27—34

Bylo vydáno mnoho prací popisujících vlivy češtiny na jednotlivé polské jazykové památky a staropolské spisovatele. Zvláštní pozornost si zaslouží monografie St. Urbańczyka *Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św.* z roku 1946, která analyzuje různé varianty staročeských překladů bible a soustřeďuje se na vlivy češtiny v *Biblii Królowej Zofii*.

Biblia Królowej Zofii- je nejstarší pokus o překlad starého zákona do polštiny. Byla pořízena na zakázku manželky Vladislava Jagellonského, královny Žofie Holszanské. Překlad byl dokončen v letech 1453-1455.

Za zmínku zde stojí také práce Janiny Loret z roku 1955, která se věnuje jazyku ve vybraných dílech Marcina Bielského (Bielski je mj. autorem děl *Kronika wszystkiego swyata*, wyd. 1551, 1554, 1564; a *Kronika polska* wyd. Kraków, 1597). Steiber v roce 1956 vydal práci, která zkoumá jazyk v *Kronice Galla*.

Kronika polska (lat. *Chronica Polonorum*) – kronika polských dějin, napsaná latinsky neznámým autorem, obecně známým jako Gall Anonim v letech [1112–1116](#). Původní název díla je *Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*.

Existuje řada vědeckých prací zabývajících se bohemismy v nejstarších památkách polského jazyka. Siatkowski v roce 1959 napsal článek o jazyce Jana z Koszyczek, v roce 1964 o jazyce v *Modlitewniku Konstancji*, v roce 1979 o Słowniku Bartłomieje z Bydgoszczy z roku 1532. V roce 1966 napsal Basaj o jazyce Marcina Krowického atp.

Marcin Krowicki- polský reformátor a spisovatel, jeden z autorů překladu Bible Brzeské

Výhodou mnoha z těchto děl je, že jejich autoři využívají širokou paletu srovnávacího materiálu z dob minulých i současných, velké spektrum variant slovanských dialektů a mnoho českých a polských slovníků.¹¹

Mnoho cenných informací můžeme najít i v komentářích vydavatelů a analýzách jazyků polských památek a staropolských autorů. Kromě dříve zmíněného Brucknera a Nehringa je zde nutno zmínit analýzy vydavatelů, kteří opětovně tiskli staropolské památky v Bibliotece Pisarzów Polskich a po válce v edici obnovené Institutem Badań Literackich.

11. Siatkowski 1996, s. 239

Sérii "**Biblioteka Pisarzy Polskich**" vydávala Akademia Umiejętności v Krakově v letech 1889 - 1950. Objevovaly se v ní literární texty a dokumenty z polského kulturního života pocházející z doby do konce 17. století. Díky této edici spatřilo znovu světlo světa mnoho památek polského písemnictví a tiskařství, jako např. *Krótka rozprawa* Mikołaja Reje, literární díla doposud známá pouze z krátkých rukopisných zmínek, a také unikáty, které byly do té doby v soukromém vlastnictví a tudíž nedostupné širšímu publiku. Na vydáních se podíleli vynikající literární vědci a znalci staropolské kultury Karol Badecki, Wilhelm Bruchnalski, Aleksander Brückner, Zygmunt Celichowski, Ignacy Chrzanowski, Wiktor Czermak, Jan Czubek, Józef Korzeniowski, Stanisław Windakiewicz, Władysław Wisłocki, Roman Zawiliński a jiní. Dohromady vydali 91 děl, jež jsou dnes dostupné v elektronické podobě.¹²

Důležité jsou i další polonistické studie, např. práce Stanisława Rospondy z roku 1949 analyzující polštinu 16. století, podrobný komentář k polským středověkým veršovaným legendám Stefana Wierczyńskiego a Władysława Kuraszkiewicze z roku 1962, obsáhlá analýza latinsko-polských tištěných slovníků z 16. století a jejich vztahů k českým zdrojům (Kalędska 1986, a 1995) či rozbor slovní zásoby v Biblii Leopoldity (Belcarzowa 1989).

Biblia Leopoldity (*Szarfenbergowska*), první tištěný polský překlad celé bible. Od 1556 byl známý rukopis překladu Nového Zákona, v roce 1561 vyšla tištěná verze a v roce 1575 druhé vydání. Předlohou a zdrojem byla Vulgata.¹³

Významnou prací je také analýza lexikálních bohemismů v polštině do konce 15. století, pořízená Józefem Reczkem a vydaná v roce 1968, a rovněž dvoudílná analýza fonetických bohemismů, objevujících se v polštině po celou její historii, od J. Siatkowského (1965, 1970). Z pera stejného autora pocházejí analýza rozsahu a charakteru vlivů češtiny na polštinu (1978), rozbor vlivů češtiny na polskou spisovnou polštinu (1990) a mnoho jiných studií. Mimo to vyšlo mnoho odborných statí věnovaných konkrétním morfologickým typům a jednotlivým výrazům.¹⁴

¹² <http://buwcd.buw.uw.edu.pl/>

¹³ http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_Leopoldity

¹⁴ Siatkowski 1996, s. 240

3. Souborné práce věnované vývoji a dějinám polského jazyka

3.1 Zenon Klemensiewicz

Polský jazykovědec. Profesor Jagellonské Univerzity, člen Polské Akademie Umiejętności a Polské Akademie Věd. Autor přibližně šesti set vědeckých prací. Mezi nejvýznamnější patří „*Gramatyka historyczna języka polskiego*“ (vyd. 1955 společně s Tadeuszem Lehrem-Spławińskim a Stanisławem Urbańczykem).

Ve své publikaci „*Historia języka polskiego*“¹⁵ se Klemensiewicz věnuje otázkám vlivů cizích jazyků na polštinu. V 16. století upevnilo Polsko kulturní a politické vztahy se svými sousedy, čímž začalo přirozeně docházet i k prohlubování jazykových vztahů a posilování vlivů jiných jazyků na polštinu. Důležitá pozice Polského státu v Evropě nutila národ seznamovat se s cizími jazyky. To hodnotí Klemensiewicz sice pozitivně, zároveň ale upozorňuje, že tento fenomén způsobil velké škody a zanedbávání mateřštiny. Autor zastává názor, že množství lexikálních přejímek, jež v té době odhaduje na zhruba třetinu celé slovní zásoby polštiny, není ani tolik motivované opravdovou nutností, jako spíše touhou po novinkách a snahou obrátit na sebe pozornost. Jako příklad uvádí výrazy: *animusz, honor, konfident, egzekwować, kompanija*. Autor představuje 16. století jako období značného zesílení českých vlivů, které se v polštině udržely ještě dlouho potom. Čeština je v té době rozšířena mezi aristokracií, duchovenstvem, vědci a učiteli – jednoduše řečeno celá vyšší vrstva společnosti běžně používá češtinu jako výraz **dobrého vzdělání, výchovy a vkusu**. Na druhou stranu stejné důvody způsobují umělost jazyka, který zní až příliš „literárně“. Vliv češtiny se tedy omezoval na horní vrstvy společnosti a nezasáhl lidové masy. Situace byla stejná i ve středověku. Obnovení českých vlivů na polštinu v 16. století podle Klemensiewiczze pramení hlavně z literatury, obzvláště z polemicko-teologického žánru souvisejícího s reformací. Čeština má své zastánce především mezi protestanty, na čemž se zcela určitě významně podepsalo působení českých bratrů na polském území. K největším propagátorům češtiny v té době patří Jan Malecki a jeho syn Hieronim.

---

15. Z. Klemensiewicz 2002, s. 335 – 350

Jan Malecki, také *Johannes Maletius* byl polský luteránský teolog, překladatel a tiskař, průkopník vzdělávání v polštině. Jeho syn **Hieronim Malecki** známý také jako *Hieronymus Maeletius* pokračoval v díle svého otce. Stal se všestranně vzdělaným polským protestantským knězem a luteránským teologem, překladatelem, učitelem, tiskařem a vydavatelem. Byl jedním z tvůrců spisovného polského jazyka. Přeložil do polštiny a vydal mnoho luteránských spisů. V roce 1547 vydal svůj vlastní překlad sbírky kázání Martina Luthera (*Postylla Domowa*). Krásná polština tohoto překladu byla velmi ceněná a významně přispěla k vývoji spisovné polštiny.

Autor poukazuje také na četnost českých lexikálních přejímek v jazyce Mikołaje Reje.

Mikołaj Rej (1505-1569) polský renesanční spisovatel, básník, politik a evangelický teolog. Dlouho považovaný za „otce polské literatury“. Jeho díla mají moralizující charakter.

Důležitý je fakt, že Rej češtinu neovládal a ani se ji nikdy neučil. Jazyk jeho děl představuje výraznou reflexi běžné mluvy středně vzdělané šlechty. Najdeme u něj mnoho bohemismů, které v té době musely být běžně používány. Právě proto jsou pro nás české přejímky v Rejově jazyce z historicko-jazykového hlediska velice poučné - představují totiž obecný stav.

S koncem století se české jazykové vlivy oslabují a v 17. století přestávají působit úplně. Poláci se stále více přiklánějí ke své vlastní kulturní identitě. Češi po bitvě na Bílé Hoře v roce 1620 ztrácejí svůj politický význam a slábnou i postavení české vědy a kultury. Stejně jako ostatní autoři, i Klemensiewicz zdůrazňuje skutečnost, že z důvodu blízkého příbuzenství polštiny a češtiny je často těžké definitivně určit, zda je daný výraz bohemismem nebo je spíše přejímkou z ruštiny. Jako trochu jistější a jednodušší pro určení případného bohemismu uvádí autor ty předpokládané přejímky, jež se dají odlišit na základě hlasových vlastností. U přejímek výrazových zdůrazňuje nutnost opory ze strany kulturních okolností a vlivů písemnictví. S těmito výhradami Klemensiewicz podává několik desítek příkladů bohemismů v dílech různých spisovatelů 16. století, obzvláště v jeho první polovině. Jejich individuální sklon k používání českých výrazů se velmi různí. Jana Maleckého z důvodu nekritické záliby v češtině autor označuje přímo jako „Bohemopolona“, byli ale i takoví jako Jan Kochanowski, u kterého nalezneme bohemismů velice málo. Autor také zdůrazňuje skutečnost, že z četnosti výskytu bohemismů u daného spisovatele nevyplývá, že právě tato určitá přejímka byla široce používaná v písemnictví, natož v běžné mluvě.

Některé z příkladů bohemismů u Klemensiewiczze:

1) Podstatná jména *bawełna*, *cyl* 'odległość', *przepaść*, *dobrorzeczenie* 'błogosławieństwo', *duchowieństwo*, *działo huczące*, *hołota*, *istota*, *jedwab*, *kapalin* 'szyszak, helm', *kniestwo* 'księstwo', *knieźę* 'księżę', *kropierz* 'kapa na konia', *krotochwila*, *kuchnia*, *licemiernik* 'obludnik', *masarz*, *nabożeństwo*, *obchód* 'zajęcie', *popłatek* 'podatek', *sprawiedliwość*, *straż*, *szata*, *tabor* 'obóz', *uczenik* 'uczeń', *Władysław*, *własność*, *zakonnik*, *zbroja kolcza*, *zwolenik* 'uczeń, wyznawca'. Zde patří také: *wesele* za *wiesiele* i *serce* za *sierce*; może i *słodkość* za rodzimą *słodycz*.

2) Přídavná jména: *blahy*, *hardy*, *hojny*, *nieskazitelny*, *obecny* 'powszechny', *okrutny*, *rzetelny*, *śmiertelny*, *uprzejmy* 'otwarty, szczery', *wesoły* (zawiesioły), *własny*, *wierzytelny*.

3) Slovesa: *dłużyć* 'deptać, dlożyć', *dobrorzeczę* 'błogosławię', *dohadywać się* 'domyślać się', *dufać* 'zawierzać', *hańbić*, *pożegnać* 'pobłogosławić', *poruczyć*, *smilić się* 'uprawiać nierząd'.

4) Příslovce: *hnet* 'wnet', na *porząd* 'po kolei', *pak* 'znów'.

5) Zájmena: *jedenkaždy*, *kolko* 'ile', *odkud*, *odtamtud*, *odtud*, *procz* 'dlaczego', *sem* 'tu', *tehdy* 'wtedy'.

6) Spojky: *neź* 'niż'.

7) Mezi bohemismy autor zahrnuje také zkrácené formy přivlastňovacích jmen: *mego*, *twego*, *swego*

3.1. Stanisław Urbańczyk

Jako velice zajímavá se mi jeví práce Stanisława Urbańczyka „**Słownictwo staropolskie a wyższa kultura**”, která vyšla v roce 1979 ve sborníku *Prace z dziejów języka Polskiego*.

Pozornost vědců studujících slovanskou slovní zásobu se obracela především k době praslovanské: zabývali se etymologií praslovanského dědictví, a z pozdějších dob především přejímkami z neslovanských jazyků. Základ středověké slovní zásoby zůstával mimo okruh zájmů jazykovědy. Praslovanské dědictví v několika slovanských jazycích zkoumal Tadeusz Lehr-Splawiński a jeho žákyně T. Orłós a S. Radewa. Urbańczyk stanovil, že každý slovanský jazyk zdědil bezmála 2000 slov, která se ve velké většině vztahovala k vnějšímu světu: přírodě, zemi, lidskému tělu, domácnosti, hospodářství, chovu zvířat, lovu, příbuzenstvu a podobně. K pojmenování pojmů tykajících se vnitřního světa Praslované používali kolem 10% celé své slovní zásoby.¹⁶ Tyto výsledky jsou pouze orientační, autor je uvádí pro zjednodušení. Počet 2000 slov je zcela určitě příliš nízký. Je nutno počítat se skutečností, že některá slova byla zapomenuta všemi Slovaný, a že ne všechny původní slovanské výrazy byly zachyceny ve slovnících. Urbańczyk zde zdůrazňuje existenci předponových a příponových slov ve slovanštině, kterými se Lehr-Splawiński ve svých statích nezabýval. Dle autora je možno přijmout, že tehdejší slovní zásoba byla menší než zásoba výrazů používaných slovanskými rolníky v 19. století, která se pohybovala v rozmezí 3 - 4 tisíc slov.¹⁷

Ve středověku se slovní zásoba všech slovanských jazyků podstatně zvětšila. Souviselo to s prudkým kulturním vývojem té doby. Dříve Slované žili v izolaci od vyvinutějších společenství a jejich kultura se dlouho udržovala na nízké úrovni. Oživení nastalo prostřednictvím vztahů s Goty, ale teprve velké stěhování obyvatelstva v 10. a 11. století vytvořilo úplně nové podmínky pro kulturní vývoj Slovanů. V té době navázali blízké vztahy s Řeky, Římany a Franky. Jejich soužití a politické vztahy se začaly dynamicky vyvíjet. Slované konečně přijali křesťanství a vytvořili vlastní feudální státy. Christianizace odstartovala postupný vývoj vědy, literatury a spisovných jazyků. Výsledkem kulturního vývoje bylo i obohacování slovní zásoby.

¹⁶ Urbańczyk 1979, s. 86

¹⁷ tamtéž

Urbańczyk uvádí počet 15000 slov jako slovní zásobu tehdejší polštiny. Slovní zásoba se tedy podstatně zvětšila oproti dřívějšímu stavu. V 15. století, ze kterého pocházejí první památky polského písemnictví, za sebou měly polské země čtyři století křesťanství a života ve feudálním státě. V jejich průběhu vzniklo mnoho nových měst a jedna z nejstarších univerzit ve střední Evropě. Slovní zásoba o počtu 15000 slov byla narozdíl od dřívějšího stavu mnohem vyšší, ale stále ubohá oproti slovní zásobě staročeštiny, která už ve 14. století měla vyvinutou literaturu a kulturu obecně.¹⁸

Urbańczyk analyzuje slovanskou slovní zásobu podle tří kategorií: skupin významových, přejímek a slovotvorné stavby.

Vidíme zde, že názvy zvířat nejsou početné a vztahují se spíše k výše postaveným druhům, žijícím v Polsku. Nejčastěji se jedná o názvy domácího původu, např. *Baran, bawół, bąk, białorzyt, bargieł, bocian, ciecierza, cietrzew, czajka, czeczotka, czyż, cyranka, czapla* atp. Cizího původu jsou názvy koňských plemen (*bachmat, badawia, bruna*), některé názvy ptáků (*bażant*) anebo ryb (*barwina, cendat, certa*). Ryby byly jako obchodní zboží občas dováženy z cizích zemí. Názvy bezobratlovců se vyskytují zřídka (např: *biedronka, chrząszcz*), což je samozřejmé, neboť tato zvířata neměla význam pro obchod, a proto je nikdo nepotřeboval pojmenovávat.

Naopak názvy rostlin jsou velmi početné a velmi často se jedná o slova cizího původu. Příkladem mohou být: *aloes, ambrozja, apist, balsam, barwinek, bawełna, bazylija, cebula, lakrycja, laudan, lilia, lubieszczek* atd. Nechybí zde ani přesné překlady latinských názvů jako např: *łomikamień - saxifraga*. Názvy rostlin byly přejímány z latiny, češtiny, němčiny a dokonce i ze staroruštiny.¹⁹ Domácí názvy tvoří sotva polovinu všech názvů rostlin: *babimór, białacz, bielik, bogatka, bzik* atd. Tato skutečnost souvisí s prudkým vývojem medicíny na univerzitě v Krakově. Botanickou medicínou se zabývají početné slovníky rostlinných názvů, které vznikaly v 15. století.²⁰ Zajímavé je, že velmi početná jsou slova související s nemocemi a opečováním pacientů. Názvy nemocí jsou zde polské, zatímco názvy vztahující se k péči o nemocné mají často cizí původ např: *bielmo, blaskaty, blaskooki, blikawy*,

---

18. Urbańczyk 1979

19 tamtéž

20 tamtéž

blizna, blochać, bodzenie, boleść, choroba, chorość, chorzeć, chrapota, chromota, dna, ale: *aptekarz, bindań, bindka*. Také názvy minerálů byly převzaté:

agat, alabaster, arabik, balas, beryl, boraks, bursztyn, cynober, diament. Právě tyto minerály byly prodávány ve středověkých apatykách a sloužily k výrobě léků.²¹

Jak víme, obyčejný rolník rozlišuje pouze několik druhů rostlin a proto používá jen málo názvů. Zajímají ho jen takové rostliny, které jsou buď užitečné nebo vyloženě jedovaté. Pouze starší ženy, které se zabývaly praktickou medicínou, měly větší slovní zásobu rostlinných názvů, ale jejich praktiky byly považovány za čarodějnické. Vzdělaní lékaři (ve středověkém slova smyslu) se vyhýbali kontaktům s nimi a poznávali odborné (učené) názvy rostlin ve škole. Mnoho léčebných rostlin pocházelo z ciziny, proto bylo samozřejmě i hodně jejich názvů převzatých.²²

Úplně jiná je situace v oblasti právnícké terminologie - zde jsou názvy převážně polské. Chybí přejímky z latiny, poměrně početné jsou naopak přejímky německé. Dá se to jednoduše vysvětlit dějinnými událostmi.

Středověké Polsko neznalo římské právo (pouze někteří kněží, kteří se vzdělávali v zahraničí, s ním byli obeznámeni). Všechny společenské vrstvy používaly polské právo a domácí terminologii. Vyskytují se zde početné přejímky z němčiny, které se vztahují k tzv. kolonizaci na základě německého práva, která probíhala ve 13. a 14. století. Z německých zemí přicházeli poutníci, kteří zakládali nové vesnice a města, anebo již existující organizovali podle nových pravidel. Taková sídla dostávala samosprávu a využívala tzv. právo magdeburské. Souvisela s ním speciální terminologie, která byla přejímána do polštiny bez překládání. Když se potomci přistěhovalců časem asimilovali do polské společnosti, i oni začali používat polonizovanou terminologii.

Např. *wójt, landwójt, burgrabia, szołtys, rada, ratusz, litkup, lot, lukrować, luprować, lu prynk, bantować, ortyl*, atd. Mnoho slov z této oblasti bylo rychle zapomenuto, ačkoliv část z nich je v polštině nadalé živá, např: *rada, ratusz, sołtys, wójt*. Výjimečně se objevují termíny, které byly přeložené, např: *bank*, (u soudu) - *ława*, a z toho novotvar *ławnik* (člen soudní skupiny).

---

²¹ Urbańczyk 1979

²² tamtéž

Speciální názvy v oblasti polské právní terminologie vznikaly jinak (pokud nebyly prastaré jako *sąd, sędzia*). Obvykle si můžeme všimnout malého rozdílu ve významu. Tak se například proměnil význam slova *brać* w následujících frázích: *brać kogoś* 'zabrać komuś zastaw' (brát do depositu), *brać wstecz* (doslova brát dozadu, zpět) 'apelować do sędziego' (odvolávat se k soudu), *brać się do wyższego sądu* 'apelować do wyższego sądu' (odvolávat se k vyššímu soudu).²³

Zatímco pod vlivem práva magdeburského vznikaly nové výrazy formou přejímek, zde vidíme, že vznikaly také nové významy slov. Slovní zásoba se sice výrazně nezvětšila, ale podstatně se rozšířila polysémií.

V 15. století se situace změnila: objevilo se mnoho slov přejatých z latiny. Bylo to možné nejen proto, že polští právníci už byli vzděláni v právu římském, ale také proto, že i polská šlechta v té době výborně vládla latinou. Urbańczyk zde jako příklad uvádí několik přejímek v jazyce M. Reje: *adwersarz, defensor, respondować, sentencja*.

Podobná situace nastala v oblasti náboženské terminologie. Existuje mnoho přejímek vztahujících se k organizaci a praktické stavbě církve, např: *opat, przeor, kościół* (...). Tato vrstva slovní zásoby byla přejata prostřednictvím češtiny a němčiny.²⁴ Objevují se zde i slova, jež Urbańczyk uznává za novotvary, ačkoliv podle něj není jasné, zda byly zkopírovány podle latinských vzorů nebo přejaty z češtiny, kde proces kopírování proběhl dříve. V některých případech je to dobře vidět: *nadpaść -supercidere, nadpełny-superplenus, nadraść - accrescere*. Por. také *długomyślny-longanimus, dobrowolny- benevolens*.²⁵

Schopnosti vyjádření něčeho nového v oblasti náboženství bylo dosaženo částečně přejímáním cizích výrazů, částečně kopírováním novotvarů a také přepisováním nových významů domácím výrazům.²⁶

Lexikální přejímky v oblasti náboženství představují přibližně 500 slov.²⁷ Autor zdůrazňuje, že mezi přejímkami převažují konkréta. Dá se to jednoduše vysvětlit faktem, že se kněží mezi sebou ve tématech filosofie a teologie dorozumívali latinsky.

23. Urbańczyk 1979, české překlady příkladů vlastní

24. tamtéž

25. tamtéž

26. tamtéž s 87-91

27. tamtéž s 92-93

Když byli nuceni vysvětlit něco věřícím nebo svým žákům v polštině, ve které nenašli vhodný výraz, **čerpali buď ze slovní zásoby češtiny, nebo vytvářeli nová polská slova.** Latinské výrazy tedy sloužily jako vzory, *copia verborum*, podle kterých byla vytvářena polská slova. Dokonce tak důležité filosofické termíny jako *essentia*, *substantia* i *persona* dostávaly své polské názvy: *essentia* - *bytność*, *istność*, *istota*, *substantia*- *podstata*, *persona*- *osoba*. Všechna tato slova byla zcela určitě vypůjčena ze staročeštiny a poté dále rozvíjena polskými domácími jazykovými prostředky.²⁸

Důležitá je také otázka, jaké jazykové prostředky byly použity k tvoření nových slov. Ve velké míře se jedná o předpony a přípony. Latinská přídavná jména označující možnost nebo nemožnost způsobila vznik mnoha polských přídavných jmen, částečně vytvořených přidáním přípony *-telny* v závislosti na odpovídajících českých slovech (*rzetelny*, *pitelny*, *śmiertelny*, *nieśmiertelny*), částečně příponou *-alny*, *-adlny* (*piekalny*, *zawalny*, *opiekadlny*, *poczynadlny*, *pośpiewadlny*, *spuszczadlny*), především ale s příponami *-my*, *-ony*, *-ny*, *-ly* (*widomy*, *niewidomy*, *nieścigniony*, *nieugoniony*, *nieścigły*).²⁹

Také přídavná jména s předponou *bez-* vznikla nejpravděpodobněji podle českého vzoru: *bezpieczny*, *bezprawny*, *bezmierny*, *bezmiłościwy*, *bezszkodny*, *bezwinny*. Zdá se také, že i mnoho „negativních“ přídavných jsou novotvary starého jazyka: *niechwalebny*, *niecirpiący*, *niecirpięliwy*, *niecirpliwy*, *niezciwy*, *nieczesny*, *nieczujny*, *niedaremny* atd. Podstatná jména, která jsou od nich odvozená, mají velice umělou povahu: *niechowanie*, *niechutność*, *niecirpiedliwość*, *niecirpliwość*, *niecirpność*, *niedarskość*, *niedbałość* atd. Sklon k vytváření nových slov pro abstraktní pojmy vedl ke vzniku bezmála pěti set vyrazů se sufixem *-ość*. Stejnému sklonu vděčíme za bezpočet podstatných jmen odvozených od sloves jako např.: *pytanie*, *opytanie*, *zwirzchowanie*, *dokonawanie*, *umienie*, *nieumienie*, *wiedzenie*, *niewiedzenie*, *wyrzeczenie*, *szcie*, *poszcie*, *bycie*, *niebycie* atd. Jejich umělá a abstraktní povaha je mnohem lépe viditelná v textech než při obyčejném výčtu jednotlivých slov. Vlivem češtiny také vznikla ve staropolštině podstatná jména s prefixem *prze-* : *przedobry*, *przesławny* atd. **Svoji čistě literární povahu si tato slova zachovala do dneška.**

28. Urbańczyk 1979, s. 91-93

29. tamtéž

V latinských textech překladatelé nacházeli početná *nomina agentis* a snažili se vytvářet odpovídající slova v polštině. Proto můžeme ve staropolských textech najít slova jako *inspirator - nadychacz*, *scriptor - napisacz*, *exactor - napominacz*, *auditor - nasłuchacz*, *imitator - naśladowca*, *illusor - naśmiewacz*, *naśmiewca*.

V *Słowniku staropolském* je doloženo 111 *nomini agentis* s příponou -acz, 160 s -ca, kolem 70 s -ciel, kolem 30 s -nik např. *pochlebca*, *pogrzebca*, *ślubca*, *zgubca*, *świętokradzca ...*, *badacz*, *bodacz*, *gadacz*, *śniadacz*, *wsiadacz*, *powiadacz*, *układacz*, *glądacz*, *urągacz*, *słuchacz*, *wysłuchacz*, *nasłuchacz ...*, *pogańbiciel*, *zagubiciel*, *pomściciel*, *popelniciel*, *zasłoniciel*, *obroniciel ...*, *nasilnik*, *zwiastownik*, *złutownik*, *naśladnik*, *naśladownik*, *prześladownik ...* atd. Zřídka byla použita přípona -ec: *chlebojedziec* (vedle *chlebojedźca*), a -icz: *biedzicz*.

“Všechny skupiny slov vytvořené pomocí takových produktivních přípon jsou svědectvím směřování k vytvoření jazykových prostředků, které by byly schopné nejlépe uspokojit všechny kulturní potřeby. Přejímky z cizích jazyků znamenají pasivní obohacení staropolské slovní zásoby, zatímco produktivní výrazové kategorie dokazují aktivní postoj vůči vnějším vlivům.” (Urbańczyk 1979, s 94-95).

4. Monografie a články týkající se přímo problematiky bohemismů

4.1 Janusz Siatkowski

Asi nejkomplexněji a nejpodrobněji se problematikou bohemismů v polštině zabývá současný polský jazykovědec a slavista Janusz Siatkowski. Je pracovníkem Ústavu slavistiky Polské akademie věd a profesorem na varšavské univerzitě, žákem českých profesorů B. Havránka a V. Vážného³⁰. Siatkowski je velký znalec česko-polských jazykových kontaktů. Píše práce z oblastí historické mluvnice a dialektologie polštiny a češtiny, dějin jazyka polského a českého a také polsko-českých a polsko-německých jazykových vztahů. Janusz Siatkowski vydal obsáhlý dvoudílný spis „*Bohemizmy fonetyczne w języku polskim*“ (Wrocław 1965 I, 1970 II), kromě toho však od r. 1959 publikoval řadu studií, v nichž se zabíral vzájemným působením obou jazyků. Tyto jeho práce vyšly v různých periodikách a sbornících v Polsku i v cizině a v roce 1996 byly autorem uspořádány v soubornou publikaci *Czesko-polskie kontakty językowe*, která vyšla v nakladatelství Energeia.

31

První z výše zmíněných je rozdělená do dvou částí, ve kterých, jak sám název napovídá, se autor věnuje otázkám vlivu češtiny na polštinu v oblasti fonetické. V publikaci „*Czesko-polskie kontakty językowe*“ se dočteme především o kritériích umožňujících rozhodnout, které jazykové jevy lze vůbec považovat za bohemismy, dále o jejich různých typech, o bohemismech všeobecně rozšířených a naopak různě omezených, sporadických, víceméně náhodně užitých apod. Důležité je, že autor značnou váhu při určování českých prvků přikládá výskytu nebo absenci těchto vlastností v polských dialektech, zejména v dialektech malopolských a slezských³².

Část I

V první části publikace „*Bohemizmy fonetyczne w języku polskim*“ do hlavních českých fonetických vlastností autor zahrnuje:

1. skupiny *trat*, *tlat* místo *trot*, *tlot*,
2. *h* v místě etymologického *g*,
3. tvrdé souhlásky před *i*, *e* (z dávného *e*, *b*, *ř*, - ve skupině *er*),

30. Jan Balhar „Nevšední spis o česko-polských jazykových kontaktach“, Naše řeč 2, ročník 80/1997

31 tamtéž

32. Jan Balhar „Nevšední spis o česko-polských jazykových kontaktach“, Naše řeč 2, ročník 80/1997

4. ústní samohlásky místo nosovek,
5. nepřítomnost přehlásky *ě* i *e*.

Autor zdůrazňuje, že izolovaná přítomnost pouze jedné z těchto vlastností ještě nemůže rozhodnout o tom, jestli máme co do činění s českým vlivem, jelikož řada z výše jmenovaných vlastností může být také výsledkem působení východoslovanských jazyků nebo samotné ukrajinštiny.³³

Do fonetických bohemismů Siatkowski zahrnuje nejen foneticky počestěná domácí slova (tzn. částečné bohemismy nebo polobohemismy (poloviční/půlbohemismy), čili specifické bohemismy jako *brama*, *straż*, *władać*, *Władysław*, *hańba*, *hardy*, *hrabia*, *serce*, *wesele*), ale také lexikální přejímky vyznačující se českými fonetickými vlastnostmi jako např.: *zwłaszcz*, staropolské. *dłazyć* 'uciskač', *czyhać*, *hojny*, *czytelny*, *tesak - dnes tasak*.³⁴

Pod pojmem „fonetická bohemizace“ autor rozumí ani ne tak samotný proces zastupování domácích zvukových vlastností cizími, avšak spíše skutečnost, že byla použita česká varianta, ačkoliv existovalo odpovídající slovo v polštině. V případě lexikálních přejímek, které se vyznačují českými fonetickými vlastnostmi, polská varianta neexistovala. Fonetické bohemismy se často objevují v česko-polských jazykových památkách, nebo plní funkci citací, proto je často nutné mluvit spíše o tom, že daný výraz prostě nebyl polonizován. Jednoduše bylo použito čistě české slovo.³⁵

Ze skupiny mnoha bohemismů vyznačujících se jmenovanými českými fonetickými vlastnostmi, které můžeme najít v polském písemnictví hlavně v 15. a 16. století, vešly pouze některé natrvalo do běžného použití a hovorové polštiny. Některé byly rozšířeny jen v určitém období, ale drtivá většina z nich jsou bohemismy pouze efemerické.³⁶

Praslovanské skupiny **tort*, *tolt*, v polštině daly *trot*, *tlot*. Například dnešní

---

33. J. Siatkowski 1965,

34 Tamtéž s. 8

35 Tamtéž s. 9

36 Tamtéž s. 11

formy jako *brama*, *straż*, *władać*, *własny* atd., které představují pokračování (reflekty) skupin *trat*, *tlat*, se odedávna vysvětlují českým vlivem.³⁷

Mezi bohemismy obsahujícími skupiny *trat*, *tlat* autor rozlišuje lexikální přejímky a fonetické bohemismy, tzn. domácí počestěná slova.³⁸

K fonetickým bohemismům patří takové formy, jako *brana* - později *brama*, *chraścina* 'zarošla' jako derivat od *chvorstъ, *kral*, *kralewski*, *kralować*, *plaz* od 16. st., *plazić* v 15. a 16. st., *straż(a)* i příbuzné od 15. st., *trapić* od 15. st., *władać*, *władnać* a příbuzná slova od 15. st., *Władysław*, *własny* a příbuzná slova od 15. st., *Wrocław*, *Wracisław* 'Wrocław', *zahrada* 'zagroda, ogrodzenie' u Reja, *złotohław* 'brokat' v 15. století, a také hovorová slova z česko-slovensko-polského pohraničí jako např. *chłap*, *hławny*, *hławka*, *prach* 'proch', *skrań* 'skroń' atd.

K lexikálním přejímkám patří např. *bradacica* 'szeroka siekiera' u M. Bielskiego, *dłazyć* 'uciskać' v 16. stol., *mraw* 'obyczaj' u Klonowicza, *mrawnie* 'moralnie' v 16. st., *niemrawny* 'niemoralny' u Kalepina, zvlášť od 15. st., *pawlacz*. Mezi lexikální bohemismy budou pravděpodobně patřit také *blagać*, *praca*, *pracować*, *przywłaszczyc*, *zanieprażniać*.³⁹

Bohemismy, které se natrvalo ujaly v polštině, nebo alespoň byly v určitém období široce používané, se objevují zhruba v polovině 15. století. V tomto období začíná čeština ovlivňovat nejen polský pravopis, ale i výslovnost.

Patří sem: *blagać* 'łagodzić', *plazić* 'pełzać', *praca* a příbuzná slova *pracować*, *pracowity*, *przywłaszczyc* (*przywłaszczuć*), *trapić*, *władać* a příbuzná slova *władnać*, *władny*, výjimečně také *władyka* ve významu 'szlachcic niższego stopnia', dokonce i 'sługa', *własny* a příbuzná slova.

Z forem vycházejících z *trat*, *tlat*, které se v 16. století objevují, se natrvalo v polštině zabydlely jen *brama* a její příbuzná slova, *plaz*, *strażnik* i *strażnica*, a *władza*.

Po 16. století se nové formy s *trat*, *tlat* objevují pouze výjimečně. Více se

37 Tamtéž s. 13

38 Tamtéž s. 23

39 Tamtéž s. 23- 25

rozšířila jedině *kralka* 'dama nebo desítka (barva herní karty)', která se nejspíše objevila v 17. století.

Teprve na přelomu 19. a 20. století se do polštiny dostalo slovo *pawlacz*.⁴⁰

V polštině je *h* (foneticky většinou *x*) domácího původu pouze ve zvoláních jako *hej* od 15 století, *oho* atp. V ostatních případech má *h* cizí původ.

V polštině se přijalo prostřednictvím přejímek:

1. německých jako *haft, harc, hetman, hovd, huf* atd.,
2. řecko-latinských jako *hymn, historia, humanizm* atd.,
3. českých a slovenských jako *czyhać, hasło, hnet, hala*,
4. rutenských (ukrajinských a běloruských) jako *blahy, hałas, hołota* atd.⁴¹

Mísení *h* a *ch* se v pravopise objevuje již od 14. století. To se týká také slov českého původu a slov počestěných zastoupením polského *g* českým *h*.⁴²

Nakonec se v polštině definitivně stabilizuje výslovnost *x*, ačkoliv v pravopise zůstává *h*. Cizí foném *h* se neujal, protože působení češtiny na polštinu bylo koncem 16. století přerušeno, a rutenské jazyky už nikdy nezískaly stejnou autoritu jako čeština.⁴³

Cizí *h* (v dnešní spisovné polštině zpravidla *x*) může být v názvech slovanského původu zároveň výsledkem vlivů češtiny nebo slovenštiny (slovenštiny hlavně v regionálních dialektech), zároveň také rutenských jazyků (tj. ukrajinštiny a běloruštiny). Přesné určení pramenu přejímky je často téměř nemožné. Pomůckou v tomto případě může být chronologie, protože české vlivy jsou zásadně starší.⁴⁴

Mezi bohemismy obsahujícími *h* můžeme rozlišovat lexikální přejímky a domácí slova počestěná výměnou polského *g* za české *h*. Tato praxe byla módní obzvláště v 16. století.⁴⁵

Formy s *h* českého původu se v polštině objevují teprve v 15. století (zápisy s

40. J Siatkowski 1965 s. 33

41. tamtéž s.44

42. tamtéž s.45-46

43. tamtéž s. 47

44. tamtéž s. 47

45. J Siatkowski 1965 s. 58

h v místních a osobních názvech z 12. a 13. století autor připisuje spíše grafickému vlivu němčiny). Stále se sporadicky objevují ve slovech, která se v polštině neujala v české fonetické formě. Charakteristické je, že většina z nich je uskupená pouze v několika památkách: v česko-polské Legendě o sv. Dorotě a ve Stankově botanickém slovníku můžeme najít tyto výrazy z *h*: *procho* - pro koho 'dla kogo', *nasseho* 'naszego', *w tweho* 'w twego', *pohan* 'poganin', *hlawko*, *halafko* - *hławkę* 'główkę', *hlas* 'głos', *saharetki* - zahrady 'ogródka'. Jedná se však o dílo velice specifické, neboť jeho jazyk je směsicí polštiny a češtiny. Autor použil český vzor velice nekvalitně a pouze částečně nahradil česká slova polskými. S největší pravděpodobností pocházel odněkud z jižního Slezska a nevládl perfektně ani polštinou ani češtinou. Proto se tento případ dá jen těžko zařadit k vlivům českého jazyka na polštinu formou šíření českého *h*.⁴⁶

Jan Stanko- středověký přírodovědec a lékař

České formy slov s *h* se šířily především v 16. století. Právě tehdy se rozšiřuje použití slov jako *hańbić*, *haniebnie*, *hasło*, *hnet*, která se v 15. století vyskytovala jen málokde.⁴⁷

Ze slov s *h*, která se objevují v 16. století, se v polštině natrvalo prosadila tato slova:

czyhać (dříve také *czuhać*) 'czatować' - častěji v druhé polovině století, *hańba* a její příbuzné – určité formy tohoto kmenu se objevují už v 15. století, *hardy* a jemu příbuzné, *hojny* a příbuzné, *hrabia* místo dřívější formy *grabia*, jež byla germánskou přejímkou – teprve od druhé poloviny, *hydzić* a příbuzné, *ohydny* (na ustálení těchto forem měla rozhodující vliv ukrajinština), *wahać się* – teprve od druhé poloviny století. Výjimečná je v 16. století forma *hola* 'łąka górska' - *hala* se objeví ještě později a rozšíří se ovlivněná slovenštinou až v 19. století.⁴⁸

Tvrdé souhlásky před *i* £ *i a také před *e* £ *e, *ь*, *í* (≥ *ir* ≥ *er*) ve slovech slovanského původu se považují za vliv český. (np. *Władysław* místo stpol. *Włodzisław*, *kołowratec* 'Euphorbia', *wesele* a příbuzné místo staropolského *wiesiele*,

46 Tamtéž s.65

47 Tamtéž s.68

48 Tamtéž s.70

přídavná jména se sufixem *-telny*, *serce* místo staropolského *sierce* £ **srdyce* atd.) nebo v některých případech ukrajinštiny⁴⁹.

Mezi bohemismy s tvrdými souhláskami ve výše zmíněné pozici můžeme rozlišovat lexikální přejímky a domácí slova počestěná zastoupením měkké souhlásky tvrdou. Ukazuje se, že v domácích slovech byla depalatalizace souhlásek vlivem češtiny poměrně vzácná. Po vynechání čistě grafických bohemismů zde můžeme vyjmenovat pouze: *czerwony*, *serce*, *serdeczny* a příbuzná slova, *wesele*, *wesoły* a příbuzná slova, *Władysław*. V případě formy *jedyny* je možno mluvit pouze o působení češtiny jako arbitra k ustálení formy s tvrdou souhláskou v polském jazyce.

Zatímco rozšíření předložky *bez* i složenin s prefixem *bez-* nastalo v 15. - 16. století, nikoliv na úkor vytlačování domácích slov s měkkým *b'*, ale na úkor předložky *przez* a složenin s *przez-*. Můžeme zde mluvit o opakované lexikální přejímce (staropolské *biez* již totiž patrně zaniklo).

Lexikálních výpůjček vyznačujících se tvrdou souhláskou před *i*, *e* je už o něco více, ale významné množství z nich představují efemerické bohemismy. Naopak mezi stálé existující můžeme zařadit takové formy jako předložky *bez* i složeniny *bez-*, *cztena* 'litera' - sporadicky se vyskytují v 16. století, efemerické botanické názvy: *diatel* 'koniczyna łąkowa' apod.⁵⁰

České (a také jiné) lexikální přejímky bývají často polonizované nahrazením tvrdých souhlásek měkkými a také nahrazením souhlásek *ł*, *d'* polskými *ć*, *ź*.

Czcionka dříve 'litera' je přetvořením staročeského *čtena* 'litera';

ledzień 'styczeń' z 15. st. je bezpochyby českou půjčkou (*leden*),

moździerz je bohemismem *moždíř*, který je zase přejímkou starogermánského, *morsaere* což pochází z latinského *mortarium*.⁵¹

Do poloviny 15. století se v polském pravopise neoznačovaly palatální souhlásky. Tento jev nelze zařadit mezi české vlivy, protože ještě před vymizením

49 Tamtéž s.77

50 Tamtéž s.83-85

51 Tamtéž s.84-85

korelace tvrdá : měkká souhláska (v průběhu 15. století), se v českém pravopise vyvinulo pravidlo označování měkkých souhlásek tím, že se po nich přidalo *i* nebo *y*. Toto pravidlo následně Poláci převzali od Čechů.⁵²

Nepochybným bohemismem je označování *ć, ǣ* přes *t, d* v 16. století a později.⁵³

Natrvalo se ve spisovné polštině prosadily takové bohemismy s tvrdými souhláskami před *i, e*, jako např. předložka *bez* a složeniny s prefixem *bez-*, přídavné jméno *czerwony, czytelnik, czytelny* (příbuzné *czytelnia, czytelnictwo* vznikly na polském území), *jedyny, obecny* 'teraźniejszy', dřívě 'powszechny', *wobec* (zde se čeština případně zúčastnila pouze ve stabilizaci forem s tvrdými *d* nebo *b*) *nader* 'zbytnio' (dnes spíše knižní), *obywatel, rzetelny* 'uczciwy', dřívě 'przejrzysty', *serce* a příbuzná slova, *-skazitelny* a příbuzná slova, *śmiertelny* a příbuzná slova, *tesak*, později *tasak* 'krótki szeroki miecz', 'szeroki nóż kuchenny', *wesele* a příbuzná slova *wierzytelny, Władysław*.⁵⁴

Část II

V polštině existuje řada slov, ve kterých si můžeme všimnout pro češtinu charakteristické denazalizace nosovek, tj. formy, u které došlo k přechodu $o \geq u$, np. *poruczać* (por. *ręczyć*), *rucznica* 'ręczna broń palna', *zamutek* 'smutek' (por. *smętek*) atd., a také formy, u které došlo k přechodu $\epsilon \geq a$, np. *masarz* (por. *mięso*), *Wacław* (por. stpol. *Więcesław*), *zacny* (por. *wzięty*), výjimečně s přechodem $\epsilon \geq (a \geq) \geq e$, np. staropolsky *knieżę* 'książe' i $\epsilon \geq (a \geq) i$, np. stpol. *itrocel* bot. 'babka'. Samotná denazalizace ale ještě nerozhoduje o cizím původu dané formy v polštině. Můžeme zde mít co do činění s dědictvím dávné paralely $o : u$ ve slovanských jazycích a také vynechání domácí poziční a nezávislé denazalizace.

Teprve poté, co určíme všechny možné faktory mimo ony fonetické, jako například dosah dané formy ve slovanských jazycích a polských dialektech jakož i dějiny dané formy v polštině, je možno určit, zda se jedná o formu domácí nebo převzatou. Ačkoli existuje mnoho vědeckých prací, které se tomuto problému věnují a bylo nashromážděno mnoho dokumentace, stále je těžké určit zda jsou převzaté formy

52 Tamtéž s.88

53 Tamtéž s.89

54 Tamtéž s.95

bez nosovek domácích či cizích. Celou věc navíc komplikuje nesnadné oddělování čechismů od rutenismů z češtiny od těch zděděných ještě z praslovanského období.⁵⁵

V případě původní paralely $\sigma : u$ a vítězství beznosovkové formy v polštině se v mnoha případech může jednat o vliv češtiny jakožto „arbitra“. Dokázání takového vlivu je ale velice těžké. Je možné, že se projevil v rozšíření forem *smucić*, *smutek*, *smutny*, ačkoli Siatkowski zastává názor, že se jedná spíše o české přejímky. Jistě se o ně jedná v případě šíření staropolských forem *chutnie*, *chutność*, *chutny*, také *dzieka*, *szczęście* a příbuzných slov, *zaden*, a možná také jiných.⁵⁶

V 16. století si můžeme všimnout jistých českých vlivů v polském pravopise. Bohemismy jsou výrazně viditelné v publikacích J. Sandeckého-Małeckiego, např. "żadny z *múzuow*", *búdzie* 'będzie', *rukę* – písmeno *u*, které zde označuje přední nosovou samohlásku bylo zavedeno nepochybně pod vlivem češtiny. Nasvědčují tomu i jiné autorem použité bohemismy grafické a fonetické.⁵⁷

Z chronologického přehledu beznosovkových forem vyplývá, že podstatnou většinu bohemismů představují bohemismy efemerické - grafické nebo pravopisné.

Časově omezené bohemismy nejsou všechny stejné: jedny byly velice rozšířené v určitém časovém období a jiné byly nalezeny pouze ve spisech několika autorů. Takové bohemismy můžeme zařadit hlavně do 15. a 16. století. K nim patří výrazy jako např. *hołomek* 'człowiek bez ziemi, nieosiadły, sługa', *niechuć* 'niechęć', předložkové formy od *-nucić* 'zmuszać', *pata(c)hły* 'podeszły wiekiem', *poruczeństwo* 'władza', 'polecenie', 'dozór, opieka', *tużyć* 'tęsknić', Uher || *Wuher* 'Węgier', *uherski* || *wuherski* 'węgierski'. *Witez* 'bohater' z přelomu 15. a 16. století, který poté znova ožívá v období Mladého Polska v podobě *witeź*.

Natrvalo se v polském spisovném jazyce ujaly takové beznosovkové bohemismy jako: *chuć* 'chęć, ochota', potom 'żądza (zmysłowa čes. touha)', *huba*, *hubka* 'żagiew – houba, nebo cizopasec, který se objevuje na stromech' *ksieni* 'przełożona klasztoru' (pokud je to opravdu bohemismus), *kus* 'sztuczka, figiel' ve

⁵⁵ J. Siatkowski, 1970

⁵⁶ Tamtéž s. 13

⁵⁷ Tamtéž

složení *psikus*, *masarz*, *masarnia*, *masarski*, *pokuta*, *poruczyć* 'poleciť', *poruczać* 'polecať' (dnes už dosti archaické), *porucznik* 'opiekun', 'pełnomocnik', potom 'stopień oficerski', *rucznicą*, dále *rusznica* 'ręczna broń palna' (dnes jako historický termín), *smucić* (*się*), *smutek*, *smutny*, *Wacław*, *zacny*. Autor k nim zároveň přidává ustálené formy s *u* ve slovech *wnuk* i *źubr*, jež proběhlo částečně pod vlivem češtiny.

Šíření polských beznosovkových forem probíhalo různě a v závislosti na tom, zda v polštině existovaly domácí formy nosovkové se stejným významem nebo nikoliv. Proto se rychle ujaly a začaly být běžně používané takové výrazy jako *ksieni* 'przełożona klasztoru' (zde je také možný domácí vývoj), *kus* 'sztuczka, figiel', potom ve složení *psikus* (domácí *kęs* mělo jiný význam), *pokuta*, *poruczać* 'polecať', *poruczyć* 'poleciť' (domácí *poręczyć* mělo jiný význam), *porucznik*, *rucznicą*, *rusznica*, *zacny*. Také pozdní přejímky jako *masarz*, *masarnia*, *masarski* dodnes soupeří s domácími slovy *rzeźnik*, *wędliniarnia* a přídatným jménem *wędliniarski*.

Slovo *chuć*, i když se v polštině objevilo kolem poloviny 15. století, začíná být běžně používané teprve po uplynutí celého století a ustaluje se konečně pod vlivem jazyků rutenských v jiných významech než domácí *chęć*. Podobně, kromě zápisu *huba* 'grzyb pasożytujący na drzewach', který se objevuje už v 15. století, domácí *gębka* panuje ještě v 16. století a bude vytlačena až později pod rutenským vlivem. Také se vedle českého jména *Wacław* dlouho udržela polská verze tohoto jména, *Więcesław*. Obzvlášť dlouho trvá konkurence mezi formami *smucić*, *smutny* a *smęcić*, *smętek*, *smętny* – formy nosovkové zde přetrvaly jako zastaralé, archaismy, výrazy knižní, poetické a hovorové až do dnešního dne. Dlouhotrvající je také koexistence forem *wnuk* i *wnęć* a také *źubr* *źubr* i *źąbr*, kde se konečné vítěztví formy s *u* dosáhlo díky určité spolupráci češtiny.⁵⁸

Víme, že v polštině před dávnými předními (przedniojęzykowymi) tvrdými souhláskami *t*, *d*, *s*, *z*, *n*, *v* (...) dřívější *ę* podlehl přehlásce na 'a, dřívější *e* přehlásce na 'o. Siatkowski formy s nepřehlasovaným (nieprzegłoszonym) *e* z dřívějšího *ę* nebo *e* na této pozici připisuje částečně českému vlivu.⁵⁹

Nepřehlasované formy byly o něco častěji používány pod vlivem češtiny,

58 J. Siatkowski 1970

59 Tamtéž s. 63

hlavně v 15. a 16. století, výjimečně už ve 14. století. K častěji používaným bohemismům ve vymezeném časovém období patří takové formy jako: *anjeł* z 14.-16. století, *małženka*, *manženka* 'mažlonka' z 15. - 16. století *obiedwać* 'jeść obiad' od poloviny 15. století do začátku 17. století, *obieta* 'ofiara' a odvozená slova (pochodne) v 14. - 16. století, *ofiera* 'ofiara' a odvozené v 15. - 16. století, *piestun* a příbuzná slova v 15. - 16. století, *tesarz* 'cieśla, stolarz' od počátku 15. do konce 16. století, *wierdunek* 'czwarta część grzywny' v 15. - 16. století, *zwiastować* 'zwiastować' v 15. - 16. století.

Kromě toho autor uvádí, že sem může patřit také řada výrazů v nepřehlasované formě, nejspíš domácí, které se v určitých jazykových památkách objevují (častěji) při určité spolupráci českého jazyka. Patří sem takové formy jako *bieda* ve významu 'biada!', *działać*, *mietać* 'miotać, rzucać', 'odrzucać', *niewiasta*, *piesnka*, *powiedać* (tato forma se udržuje ještě v 18. století, samozřejmě bez českého vlivu), *spowiedać* (*się*), *wiera*, *znamienować* 'oznaczać'.

Bohemismy s nepřehlasovaným (nieprzegłoszonym) e před tvrdou dentální souhláskou se v nezměněné podobě udržely v polštině úplně výjimečně. Siatkowski zde uvádí pouze dva příklady, které jsou podle něj nejspíš slovníkovými přejímkami a to: *kamienować* i *podnieta*. Ačkoliv se jejich dnešní forma definitivně ustálila až po 16. století, což znamená, že už byla nezávislá na dřívějším českém vlivu. Také domácí nepřehlasované formy používané v 15. a 16. století se častěji pod vlivem působení češtiny obecně neudržely ve spisovném jazyce kromě slovesa *rzezać*, ve kterém se ale nepřehlasovaná forma konečně ustálila, a to nezávisle na českém vlivu objevujícím se v 15. a 16. století v rituálním slově *obrzezać*.

Počet nepřehlasovaných forem ve spisovném jazyce, které můžeme podezírat z českého původu, ke konci 16. století výrazně klesá, až nakonec na sklonku tohoto století mizí úplně spolu s celými výrazy nebo je zastupují polonizované formy jako *małżonka*, *ofiera* a odvozené *wynalazek*, *wzmianka*, *zwiastować*, a také *tasak*.⁶⁰

---

60 J. Siatkowski, 1970

4.2 Marian Kucała

Současný polský jazykovědec, člen Polské Akademie Věd. Ve své práci „*Bohemizmy frazeologiczne w staropolszczyźnie*“ z roku 1973 podává jako hlavní kritérium pro rozlišení frazeologických bohemizmů přítomnost několika faktorů: význam dané fráze, její přítomnost jak ve staročeštině tak i ve staropolštině, ale zároveň nepřítomnost (nebo jen velmi řídkou přítomnost) v jiných slovanských jazycích, a také doklady ve staropolských jazykových památkách. To znamená, že když je dané slovo nebo obrat pojmem týkajícím se náboženství, křesťanské terminologie, patří k biblické frazeologii nebo jestliže existuje starší česká než polská památka, jestliže v jiných slovanských jazycích nevystupuje ve stejné formě, nebo pokud je známá pouze z polských středověkých náboženských jazykových památek (hlavně z textů žalmů a Bible), nepochybně se jedná o bohemismus. Čím je počet výše zmíněných faktorů menší, tím je pravděpodobnost českého původu menší. Autor proto rozlišuje staropolské jisté frazeologické bohemismy a bohemismy více nebo méně pravděpodobné.

Ve výše zmíněné práci se autor věnuje problematice frazeologických bohemizmů v polštině do konce 15. století.

Spojení podstatného a přídavného jména jakožto určení času, a to: staropolské (dále zkratka *stp.*) *miłościwe lato*, odpovídá latinskému (dále zkratka *lat.*) *iubilaeus annus* ve významu „jubilejní rok, spojený se speciálními právními výhodami, slavený v určitých časových odstupech“ ve Staropolském slovníku (dále jen *Sstp.*), byla doložena pouze v náboženských textech (Biblia królowej Zofii, *Rozmyślanie przemyskie*, *mammotreky*) a byla s jistotou přejata ze staročeštiny (dále jen *stč.*). *Milostivé léto* bylo zaregistrováno ve staročeském Gebauerově Slovníku (dále jen *SStč.*) z Bible Olomoucké. Podobně *stp.* *Nowe Lato* ‘Nowy Rok’ - *stč.* *Nové léto*.

Rozmyślanie przemyskie- polské středověké apokryfické dílo, datováno do poloviny 15. století. Vypráví o životě Ježíše, Marie a Josefa. Dodnes se zachoval jediná kopie z roku 1500.

Nejstarší zachovalý polský mammotrept *Vocabula in s. scriptura rara per ordinem alphabet* pochází z roku 1426 (vydaný A.Brucknerem v roce 1899 na základě rukopisu, který se nacházel v knihovně v Petersburgu).

Obsahuje překlad devatenácti slov. Pozdější polské mammotrepty, obzvláště populární ve druhé polovině 15. století obsahují i několik tisíc slov.

Za nepochybný bohemismus Kucala uznává slovní spojení Wielkanoc (česky Velká noc). Odvolává se přitom na článek W. Fedorowicze⁶¹, který dokazuje, že název *Boże Narodzenie* a jeho synonyma se objevují pouze v češtině, polštině a slovenštině, kde je staročeská varianta známa už od počátku 14. století, a první polský doklad můžeme najít v *Kazaniach świętokrzyskich*, to jest až ve druhé polovině 14. století.⁶²

Kazania świętokrzyskie- sbírka středověkých polských kázání nalezená Brucknerem v Petrohradě (1890).

O českém původu toho názvu zde tedy není pochyb. W. Fedorowicz poukazuje, že to byl učený termín, který byl poté v češtině zastoupen lidovým výrazem *Vánoce*, zatímco v polštině nastal naprostý opak. Hovorové, lidové slovo *Gody* bylo z polštiny vytlačeno ve prospěch české přejímky. Ze stejné oblasti autor zmiňuje ještě *Wielki Czwartek* - stč. *Veliký čtvrtek*, a také starší (dnes zlidovělou) variantu názvu *Kwietna Niedziela* (v dnešní spisovné polštině *Niedziela Palmowa*) doloženou ve Sstp. od poloviny 15. století. Podle Sstč. *Květná Neděle* je doložená mezi jinými ve spisech Jana Husa. Od středověku až do dnešních dnů známý náboženský termín *suche dni* byl přejat z češtiny. Jeho nejstarší zápisy pochází z poloviny 14. století.⁶³

Další příklady českých frazeologických přejímek:⁶⁴

śmiertelny grzech, niemy grzech `sexuální úchylka', *nieczysty grzech, grzeszna dusza, zły duch, duchowna mać* `kmotra', *boża męka* `krzyż przydrożny'

Do této skupiny patří také *Boże Ciało* i *dziesięcioro przykazanie*

Z termínů, které nejsou spjaty s náboženstvím, autor uvádí jako bohemismy:⁶⁵
drogie kamienie, krzywy świadek `świadek składający fałszywe zeznania', *ranny lekarz* `chirurg', *nagła śmierć, dobre imię* `dobra opinia'

61. W. Fedorowicz 1966

62 M.Kucala 1973 s.120

63 tamtéž

64 tamtéž s.121-122

65 M.Kucala 1973 s. 122-123

Významný počet bohemismů Kucała nachází také v botanické terminologii. Omezuje se pouze na vylíčení jednotlivých slov a jejich českých ekvivalentů bez jejich hlubšího vysvětlení. Zde uvádím několik příkladů:

*polski balsam - polský balšán, biednik koński - koňský bedrník, kozia broda – kozí brada, gorzka cebula - hořká cibule, morska cebula - mořská cibule, włoska cebula - vlašská cibule, bobkowe drzewo - bobkové dřevo, boze drzewko - božie dřevce, figowe drzewo - fíkové dřevo*⁶⁶.

Další variantou výše probraných frází jsou slovní spojení v pořadí podstatné - přídavné jméno. Mezi nimi dominují náboženské termíny, což není žádné překvapení, neboť tehdejší křesťanská terminologie se opírala o českou terminologii (což přetrvalo až do dneška).⁶⁷

Proto *Syn Boży, Matka Boża, Duch święty, Baranek Boży, Syn Człowieczy, święty Jan Chrzciel* jsou polskými ekvivalenty staročeských slov *Syn Boží, Matka Boží, Duch Svatý, Beránek Boží, Syn Člověčí, svatý Ján Chřtitel*. (...)

Jiné termíny, které sem patří: *baranek wielikonocny - velikonoční beránek, obiata kadzidlna - kadidlná oběť, obiata kalendowa - oběť kalendová, kościół rzymski - římský kostel, korona tarnowa - korona trnová, łono Abramowo - lono Abrahamovo, kory anielskie – andělsko kory, ogień piekielny - pekelní ohen, dzień święteczny - den sváteční, dzień sądny (dřívější pořadí stp. dzień sądny, pozdější sądny dzień) - den sudny, list rozwodny - list rozvodny.*

Slovní spojení, která nepatří do náboženské terminologie, ačkoliv byla nalezená hlavně v náboženských textech, např.: *ocięc czeladny`pater familias' otec čeledni, zwierzę nierozumne - zvěři nerozumné, zwierzęta leśne - zvěřata lesná, złoto klepane - zlato klepané, kraje ziemskie, ziemie - kraji zemřiči, země, Morze Czerwone - Moře Červené, Morze Martwe - Mrtvé moře.*⁶⁸

Ve staropolštině a staročestně existuje mnoho různých paralelních předložkových spojení. Část z nich je zcela určitě přejata z češtiny do polštiny, i když přesné určení často není jednoduché.⁶⁹ K těm více pravděpodobným bohemismům

⁶⁶ tamtéž s. 123

⁶⁷ Tamtéž s. 128

⁶⁸ M. Kucała 1973, s.124

⁶⁹ tamtéž s. 125

podle Kucały patří na příklad:

- *bez czysta* 'bez miary, bez liku', *bez mała, przez mała* 'omal nie', *bez miary, przez miary* 'bez ograniczenia', *aże do końca, do woli* 'tyle, ile się pragnie, wystarczająco dużo', *na darmo*: (ve Straopolském Slovníku ve dvou významech: 'na próžno' i 'bez przyczyny, niesłusznie'), *na lewicy* 'po lewej stronie', *od morza do morza*

Dále autor uvádí příklady jazykových obrátů tj. takových slovních spojení, ve kterých se objevují slovesa, ačkoliv chybí výrazy plnící funkci podmětu (což jak víme odlišuje obraty od frází)⁷⁰:

brać na myśl, być po gościnie, po gościnach, być prawego, nieprawego łoża 'pochodit' z vážného, niewážného związku małżeńskiego', *było imię, jest imię komuś, dał przykład*, *kiwać głową* 'ruchem głowy objawiać lekceważenie, pogardę', *kłaść nadzieję, (i)mieć nadzieję (w kimś)*, *na myśli mieć, migać oczyma, nakłonić ucho, figi podawać* 'charakterystycznym złożeniem palców sztydci', *kozielce przewracać* 'przewracać się przez głowę' z *martwych wstać, wstać z martwych*

Na konec Kucała uvádí několik příkladů staropolských frází, tj. ustálených slovních spojení, která jsou větami a která mají odpovídající českou variantu. Na příklad: ⁷¹*deszcz idzie* 'deszcz pada', *czas się bliży, Bog daj, co nam (mnie) do tego*

Autor konstatuje, že nejdůležitější je skutečnost, že z naprosté většiny patří frazeologické bohemismy ve staropolštině k biblické frazeologii. Není to překvapením, neboť staropolské překlady Bible se opíraly o dřívější české překlady. Víme, že staropolská křesťanská terminologie je většinou českého původu, a že biblická frazeologie našla své trvalé místo v novodobých jazycích. Autor upozorňuje na velmi podstatnou otázku, totiž zda shoda v této oblasti v textech staročeských a staropolských není prostě výsledkem nezávislého překladu z latiny. Pokud by tomu tak bylo, podle Kucały by nebylo na místě dohledávání vlivů češtiny na polštinu. V určitých případech autor tuto možnost připouští, nicméně zastává názor, že působení českých vzorů na polské překladaatele je bezpochybné. Vysvětluje to tím, že latinské fráze a obraty se dají překládat několika způsoby. Například: *in unum ad invicem* není nutno překládat jako *na gromadę, w gromadę*, bylo možno použít slovního spojení *w jedno, razem. Po wsze dni, po wszystkie dni* nevypadá jako otrocký překlad

⁷⁰ Tamtéž s. 126-128

⁷¹ M. Kucała 1973, s.128

spojení *per singulos dies*. Místo *w tę dobę* bylo možno použít *wtenczas*, *(w)tedy*. Místo *mieć nadzieję*, *kłaść nadzieję* – latinských ekvivalentů *sperare*, *supersperare* - *nadziwać się*, *ufać* nebo jiných. Při překládání *gratias agere* by se zdálo vhodnější použití *dzięki czynić* než *dzięki wzdać*. *Resurrexit a mortuis* není nutně *wstał z martwych*. Často je ta stejná fráze ekvivalentem různých latinských výrazů např. *zły duch* - *python*, *daemon*, *daemonium*, *diabolus*, *spiritus immundus*. Občas byl stejný latinský výraz nezávisle na významu nebo vztahu s jinými výrazy překládán různě. Např. *agnus* nejčastěji jako *baran*, ale *Paschalis agnus* pouze jako *baranek wielikonocny*, *agnus dei* pouze jako *baranek boży*. Tyto příklady dokazují, že to nebyla latina, která zapříčinila zavedení těchto slovních spojení v polských textech, totožných s českými frázemi a obraty.

V biblických textech se objevují také obraty a fráze, které do křesťanské terminologie nepatří. Jsou to např: *czyrwona niemoc*, *przyrodzona niemoc*, *nagła śmierć*, *złoto klepane*, *sam jedyny*, *bez mała*, *na stara kolana*, *dać w (czyjeś) ręce*, *kiwać głową*, *figi podawać* a jiné, jež byly zcela jistě přežaté z běžné, hovorové řeči.⁷²

Frazeologismů, které autor uznal za bohemismy, a které se nevztahují k náboženským textům, není mnoho. Jsou to například:

ranny lekarz, *dziwoki kozieł*, *osieł*, *do woli*, *być prawego*, *nieprawego łóža*, *kozielce przewracać*. Jejich nevelký počet do určité míry pramení z nejednoznačnosti kritérií při uznávání tohoto druhu frazeologismů za bohemismy.⁷³

Významný počet bohemismů, největší hned po biblických frazeologismech, představují názvy rostlin přežaté z češtiny. Ačkoliv mnoho z nich jsou názvy pouze „papírové“, které se v běžné polštině neujaly, a to dokonce ani jako odborné botanické názvy.⁷⁴

72 M. Kucala 1973, s. 130

73 M. Kucala 1973, s. 131

74 tamtéž

4.3 Mieczysław Balowski

Naprosto jedinečnou prací na poli zkoumání česko-polských jazykových vztahů je práce Mieczysława Balowského „*Zachodnio i wschodniolowiańskie pożyczki leksykalne w języku Adama Mickiewicza*” vydaná v roce 2005 v nakladatelství Tilia. Prof. Balowski je autorem mnoha jazykovědných prací, ve kterých se zaměřuje na sémantiku a stylistiku. Je šéfredaktorem vědeckého časopisu *Bohemistika*, který vychází v Polsku od roku 2001 a v současné době pracuje jako profesor na Univerzitě v Ostravě a v Opolu. Bývá hostujícím profesorem na univerzitách v Lipsku, Bratislavě a Praze. Je také členem několika vědeckých obcí a Polské jazykovědné komise Akademie věd v Katovicích (Komisja Językoznawcza Polskiej Akademii Nauk w Katowicach).

Kniha se zabývá jazykem největšího polského národního poety Adama Mickiewicze, jehož idiolekt se pro mnoho dalších generací Poláků stal vzorem krásné, spisovné polštiny a svého druhu arbitrem ve sporech o správnost použití té a ne jiné formy. Autor pokládá otázku, nakolik idiolekt polského národního poety ovlivnil vývoj polského jazyka v 19. století, a nakolik se u něj objevuje purismus, který byl přítomen v mnoha slovanských jazycích té doby. V této publikaci se autor zaměřuje na hlavní aspekty vlivů - na jedné straně východoslovanských jazyků, se kterými měl Adam Mickiewicz největší kontakt, na druhé straně západoslovanských jazyků, které v té době už neměly přímý kontakt se spisovnou polštinou, ačkoliv dříve pro ni byly hlavním zdrojem přejímek. V první části své práce se autor zabývá otázkami metodologických vlivů jiných jazyků na polštinu se zvláštním zřetelem na kontakty polštiny s východoslovanskými a západoslovanskými jazyky. Autor rozlišuje dva hlavní druhy lexikálních přejímek a to pomocí:

- importování slov (např. Mickiewiczowo *plaszczad*) nebo
- substituce (např. *Kościół*)

Zdůrazňuje však, že problematika jazykových přejímek je velice složitá z důvodu společného původu polštiny a ostatních jazyků, který ve své práci analyzuje. Všechny totiž patří ke stejné jazykové skupině a pro některé z nich se určité morfémy

vyvíjely stejně, ačkoliv nezávisle na sobě, nebo mají podobný původ (např. sufix *-ka*, nebo prefix *przed-*). V tomto případě rozhodnutí, zda se jedná o proces importování nebo substituce, se zdá býti čistě teoretické. Práce je rozdělená do dvou základních částí, ve kterých se autor věnuje nejdříve východoslovanským a poté západoslovanským jazykům. Základem práce je slovníkově uspořádaný seznam slov považovaných v polské odborné literatuře za bohemismy, které autor analyzuje z hlediska jejich etymologie. Balowski zde v největší míře čerpal ze slovníku Siatkowského a Basaje, který, jak sám zdůrazňuje, považuje za nejsolidněji a nejpresněji zpracovaný seznam všech výrazů uznávaných za bohemismy.

Ustálení etymologie některých výrazů nadále zůstává úkolem velice těžkým. Ve výzkumech týkajících se bohemismů se často střetávají odlišné názory na ustálení zdrojů jednotlivých lexémů. Jde především o jazykovědce, kteří preferují buď morfosémantický anebo lexikální opis.⁷⁵ Balowski se nechce přiklánět k žádné straně, neb dává částečně za pravdu každé z nich, ačkoliv pro potřeby svého výzkumu musel zvolit takový přístup, který splní účel práce, tj. odpoví na otázku, proč jsou některé výrazy v jazyce polského národního poety vnímány jako přejímky a jiné nikoliv, a jakým způsobem se do polštiny dostaly. Toho cíle se snaží dosáhnout poukázáním na jazyk, jež byl pro polštinu prostředníkem jazykových přejímek.

Výsledkem společenských, kulturních a politických styků mezi různými národy dochází ke vzájemnému působení jazyků, kterými se tyto národy dorozumívají. **O směru toho působení dle Balowského rozhoduje postavení daných jazyků na poli společenském a kulturním**⁷⁶. V části popisující kontakty polštiny s jinými slovanskými jazyky autor píše o tom, že polské země byly po celou dobu své existence vystaveny působení dvou velkých center kultury materiální i duchovní: Byzantského císařství a Západní Evropy; ačkoliv s žádným z nich nehraničila přímo. Od východu Polsko oddělovaly východoslovanské národy (původně Rusíni, potom Ukrajinci a Bělorusové), díky kterým se mnoho byzantských kulturních úspěchů dostalo do Polska a s nimi i množství nových slov. Ze západu polské země sousedily s národy Polabskými, Lužickými a Mieleckými. Ty tvořily (pomocí němčiny) prostředníka v přejímání západní kultury. Na jihu Poláci hraničili s národy českými a

75. Balowski 2005, s. 15

76. Tamtéž s. 20

slovenskými, které navázaly vztahy s kulturou byzantskou a západoevropskou mnohem dříve (150 let před Poláky). Proto byzantské a západoevropské kulturní dědictví do Polska přicházelo prostřednictvím ostatních Slovanů.⁷⁷ V pozdějších dobách se některé jazykové kontakty vyvíjely dále (jako např. české či rutenské) nebo zanikaly či přestaly plnit funkci prostředníka (jako např. lužičština).

Mezi vlivy cizích jazyků na polštinu podle Balowského můžeme rozlišit tři základní skupiny⁷⁸: vlivy západoevropské, slovanské a orientální. Za nejstarší se považují vlivy latinské (od 10. do 18. století, např. *cela*, *msza*)⁷⁹ a německé (od 13. do konce 16. století, např. *wójt* < *Vogt*, *cegła* < *Zeigel*)⁸⁰ a také, což je nejdůležitější, **české**, které byly výsledkem intenzivních polsko-českých kontaktů už od 10. století.⁸¹ Oproti západoevropským jazykům měly jazyky slovanské výhodu v tom, že si Slované byli bližší nejen z hlediska zeměpisného, ale i mnohem snáze se mezi sebou dorozumívali. Balowski uvádí, že čím bližší sousedství, tím můžeme najít více jazykových přejímek v jazycích sousedících národů. Skvělým příkladem jsou proto bohemismy v polštině, kterých si můžeme všimnout už v 10. století - týká se to hlavně přejímání křesťanské terminologie přímo od Čechů, ačkoliv jejím zdrojem byla latina nebo řečtina. Češi představovaly už od 10. století velmi aktivního prostředníka v zapojování polských zemí do kruhu západoevropských zájmů. A co více, mnohem dříve než Poláci, už ve 12. století měli svůj vyvíjející se spisovný jazyk a písemnictví – proto se v této oblasti stali pro Poláky velkým vzorem.⁸² Vědci se shodují v tom, že vznik psané literatury je klíčovým momentem pro vývoj jazyka. V případě polštiny je zřejmé, že blízké kulturní vztahy a vyvinutá intelektuální kultura Českých zemí v době, kdy polská věda a literatura činila teprve své první kroky, zapříčinila, že čeština sehrála klíčovou roli ve vývoji polského spisovného jazyka, který se formoval podle českých vzorů.⁸³

---

77 Tamtéž

78 Balowski 2005, s.21

79 St. Rospond 1973, s. 176

80. St. Rospond 1973, s. 176

81 Balowski 2005, s. 21

82 Tamtéž s.22

83.M. Balowski 2005, s.23

„Vznik i té nejjednodušší psané literatury velmi urychluje vývoj jazyka a zdokonaluje ho. Pisatel se již musí vyznačovat určitou literární kulturou, kterou získal samozřejmě díky jinému jazyku, a proto méně nebo více vědomě přenáší dědictví písemnictví, ve kterém se vzdělával, do písemnictví v novém jazyce“ (Reczek 1968, s.8)⁸⁴ .

Západoslovanské jazykové vlivy v polštině představují hlavně polsko-české jazykové kontakty. Balowski uvádí, že ze všech slovanských jazyků měla jediné čeština přímo prokazatelný vliv na spisovnou polštinu (vliv jazyka lužického nebo slovenského se netýkal spisovného jazyka, ale dialektů sousedících regionů)⁸⁵. Z toho důvodu se autor v této části své práce soustřeďuje hlavně na bohemismy. Používá přitom množství odkazů na dřívější výzkumy a na ty vědce, kteří se nejvíce zasloužili o polskou bohemistiku, hlavně na Janusze Siatkowského, Józefa Reczka, Terezu Orloś, ale i jiné.

Balowski, odvolávaje se na dřívější výzkum J.Reczka, odlišuje dvě hlavní časová období, ve kterých polština přijímala slova z češtiny, a to:

- období před vznikem polského písemnictví, ze kterého nemáme žádné jazykové památky (tj. od poloviny 10. století do poloviny 14. století)
- období, ze kterého máme všechny dnešní staropolské památky (tj. od 14. do konce 15. století).

Období **10. -14. století** se vyznačuje především vlivy v oblasti hovorové řeči, ačkoliv mnoho výrazů se dochovalo i v psané podobě (např. *Bogurodzica, gospodzin, apostoł*)⁸⁶. Týká se to hlavně křesťanské terminologie, kterou v období vlády Měška I. Poláci převzali od Čechů spolu s přijetím křesťanství. V běžném hovorovém jazyce tedy převažují výrazy lidové povahy, vztahující se ke každodennímu životu a jeho potřebám, zatímco v jazyce vzdělané vrstvy můžeme najít více abstraktní termíny; ačkoliv je nutno podotknout, že v té době byla pro většinu intelektuálů základním jazykem latina. Proto jak napsal J. Reczek:

„Když už byl někdo nucen psát o tématech jiných než těch vztahujících se ke

84. překlád vlastní

85. M. Balowski 2005, s. 27

86.M. Balowski 2005, s.28

každodennímu životu, čelil v polštině velice těžkému úkolu (...) Není proto překvapením, že hledal pomoc, kde se dalo. Polák ji nacházel ve velmi vyvinutém českém jazyce, z jehož spisů čerpal (...)“⁸⁷(J. Reczek 1968, s. 138).

V první vlně českých přejímek musela slova z křesťanské terminologie (jako např. *anioł, apostoł, biskup, błogostawic, Bogorodzica, cerkiew, diabeł, ewangelium, jałmużna, kościół, kruchta, mnich, ołtarz, pacierz, papież, poganin* atd.) nejdříve projít uzpůsobením do slovanského jazykového systému na půdě češtiny, aby se potom mohla natrvalo zabydlet v polštině.⁸⁸ Další důležitou skupinou jsou slova, jež se původně nevyznačovala náboženskou povahou, ale tuto povahu získala až na půdě češtiny, a v takové podobě byla přejata do polštiny, např. *grzech* či *piekło*.⁸⁹ Ve stejném období polština přejala názvy dnů v týdnu a také některé názvy vztahující se k domácnosti. Balowski zde uvádí příklady: *bażant, barwa, komin, komnata, stodoła*.

K přejímání českých výrazů se zapříčinilo posílení hospodařských vztahů mezi českými a polskými zeměmi, zvlášť v období panování Václava II., který byl v roce 1297 korunován českým a poté v roce 1300 také polským králem.

Obzvašť silný vliv češtiny na polštinu můžeme pozorovat ve druhé polovině 14. století, tj. v období rozkvětu české kultury a počátcích kulturního vývoje Polska. Hlavní úlohu zde sehrála Karlova Univerzita v Praze. Její studenti, polští i čeští, se významně přičinili k šíření češtiny v Polsku. Z tohoto období pochází hlavně výrazy vztahující se k organizaci státu, např. *blazen, korona, miasto, opravca, pałac, pokój, rzesza, starosta, szlachta*, ale také *takowy a zwłaszcza* aj.⁹⁰

Období mezi **15.-16. století** se vyznačuje přílivem čechismů hlavně v písemnictví a zároveň je čeština obecně používána polskou aristokracií. Na dvoře Vladislava Jagellonského se mluvilo hlavně česky a zpovědníky královského páru byli Češi (Hieronym z Prahy a Jan Štěkna)⁹¹. V tomto období polština přejímala ve největší míře vojenské termíny, které se vztahují k událostem husitských válek a

87. překlad vlastní

88. M. Balowski 2005, s.31

89. .tamtéž

90. .tamtéž

91. .Orłós 1993, s. 21

účastí Čechů v bitvě u Grunwaldu (1410). Příkladem mohou být slova jako: *hakownica, hasło, hufiec, hufnica, łebka, porucznik, puszka, rusznica, tabor*.⁹²

Základem pro staropolskou botanickou terminologii byly veršované latinské slovníky Bartoloměje z Chlumce, zvaného Klaretem. Několik desítek botanických názvů převzatých z těchto slovníků můžeme najít v rukopisech Jana Stanky z roku 1472, a v dílech jako *Nomenclator* Szymona z Łowicze (1532), *Zielnik* Familiarze (1534) a *Zielnik* Syreniusze (1613).⁹³

Obecně se 15. století považuje za vrcholné období českých vlivů v polštině. Specifickou roli sehrálo i století 16., neboť mnoho přejímek z tohoto období přetrvalo v polštině dodneška.⁹⁴ Balowski zdůrazňuje, že mezi přejímkami 15. a 16. století spočívá základní rozdíl v tom, že ty pozdější se charakterizují mnohem větším počtem slov efemerických. Bylo to podle něj výsledkem svébytné jazykové módy a snobismu. Extrémní milovníci češtiny ji shledávali svého druhu nástrojem pro vývoj a zdokonalování polštiny. Rozpoutalo to v Polsku válku mezi českými vlivy a jakýmkoliv cizími přejímkami. Ale i přes všechny puristické snahy se do polštiny dostává mnoho slov přejatých z českého jazyka, např.: *czerwony, czychać, duchowieństwo, dusza, hańba, hardy, hasło, hojny, istota, jedyny, nabożeństwo, obywatel, ohyda, wahać się, wesele, własność, zakonnik, zwolennik* aj.⁹⁵ Teresa Z. Orłóš odhaduje počet českých přejímek v té době na přibližně 1600 slov.⁹⁶

Vlivy češtiny na polštinu se začínají oslabovat ve druhé polovině 16. století a k jeho konci už mnoho přejímek z toho období mizí. Balowski zde jako příklady uvádí slova: *hnet, honiec, kohucik, tehdy, tesaczek*, Uhry. Déle se zachovaly např.: *pochop, pokajnie, świadomie, uczednik*.⁹⁷

Ve **stoletích 17.- 20.** nenacházíme téměř žádné vlivy češtiny na polštinu. Po bitvě na Bílé Hoře (1620) prožívá čeština hlubokou krizi, která trvá téměř 200 let. Nové bohemismy v polštině se objevují pouze výjimečně. V 19. století polština

92. Balowski 2005, s. 30

93 .Balowski 2005, s. 31

94. tamtéž

95 . Balowski 2005, s. 32

96 .Orłóš 1993, s. 27

97 .Balowski 2005, s. 32

projevovala touhu po oživení jazyka, což se projevovalo používáním výrazů hovorových nebo lidových. Výborným příkladem je zde idiolekt samotného Mickiewicze, který se k lidovým prostředkům uchýloval schválně. Tato skutečnost se vztahuje k jeho koncepci „nového živého jazyka“, kterou sdílel s jinými polskými romantiky, kteří se rozhodli postavit do opozice proti klasikům, jejichž extrémní jazykový purismus způsobil to, že se spisovná polština začala čím dál více vzdalovat od skutečné „živé řeči“, kterou mluvila většina národa.⁹⁸ Ideou bylo, aby se umělecký styl psané řeči přiblížil k hovorovému jazyku. S lidovými prvky ale byla přejímána i slova cizího původu. (por. Balowski 2005, kapitola 2.1. *Koncepcja nowego żywego języka*)

Oproti tomu, čeština té doby se formovala na pravidlech gramatiky a lexiky z 16. století. Aby se mohla přizpůsobit dynamicky se rozvíjející vědě a technice, sama se potřebovala inspirovat jinými jazyky, aby doplnila svoji slovní zásobu.⁹⁹

20. **století** je obdobím jazykové dominance angličtiny a ruštiny. Proto se přejímky z češtiny objevují pouze výjimečně (např. *memoriał, robot, aksamitny, spolegliwy, styki*) Dá se říci, že ve 20. století vliv češtiny na polštinu prakticky neexistoval.¹⁰⁰

---

98. Balowski 2005, s. 34

99. tamtéž

100. tamtéž

5. Etymologické a encyklopedické slovníky

Zde bych se chtěla jen krátce zmínit o dvou dílech: o práci *Słownik etymologiczny języka polskiego* W. Boryše (2005), a *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy* vzniklé na základě spolupráce J. Siatkowského a M. Basaje.

První z výše zmíněných představuje kompletní a velmi přístupně zpracovaný etymologický slovník, ve kterém bylo na 800 stranách umístěno 4600 hesel, která vysvětlují význam a stavbu slov fungujících v dnešní polštině, jejich genezi a mechanismy vzniku. Kromě toho dobře zachycuje sémantické a gramatické změny, kterými procházela daná slova napříč dějinami. Poukazuje na zdroje jazykových přejímek z cizích jazyků a dějiny putování slov v euroasijské oblasti. Najdeme zde samozřejmě i bohatství bohemismů, s velmi důkladným popisem. Práce neopomíjí vztahy slovtvorných procesů s vývojem civilizace a kultury. Proto je velmi užitečnou publikací pro každého, kdo se zajímá o česko-polské jazykové kontakty. Slovník W. Boryše je obdivuhodné kompendium vědy o polském jazyku, který je velmi zajímavou četbou nejen pro filologicky vzdělané jedince, ale pro každého uživatele polštiny.

Práci J. Siatkowského a M. Basaje *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy* nelze přehlédnout. Nejen, že představuje důkladný seznam všech slov, která byla v dřívějších analýzách označena za bohemizmy, publikace rovněž přináší pokus o vyřešení dřívějších sporů ohledně původu některých slov. Siatkowski a Basaj zde důkladně mapují geografický rozsah existence výrazů v různých slovanských jazycích a dějiny těchto výrazů v češtině a polštině. Ačkoliv bylo shromážděno množství materiálů, některé pochybnosti nebylo možno jednoznačně vyřešit. Některé archaismy se totiž mohly již dříve ztratit v dialektech ovlivňujících vývoj spisovné polštiny, ale do jazykových památek vyznačujících se početnými českými vlivy (jako Biblia Królowej Zofii, mammotrekty a jiné) se dostaly prostřednictvím češtiny, ačkoliv do dneška se uchovaly v některých polských dialektech jako nepochybně domácí. Např. v kašubštině, která se vývoje spisovné polštiny nezúčastnila: *grędzi* (piersi), *snażny* (gorliwy, gotowy, skłonny) apod.¹⁰¹ Další analýzy polských dialektů by mohly přinést mnoho nových cenných poznatků v této

101. Siatkowski 1996, s. 240

oblasti. Mnoho místa je zde také věnováno velmi komplikované otázce českého prostřednictví v přejímání slov z neslovanských jazyků, zvláště z latiny a němčiny. Autoři vycházejí z předpokladu, že pro zjištění cizího vlivu je nejpodstatnější přímý zdroj, tj. zdroj poslední. Další výzkumy v této oblasti, jak sami autoři zdůrazňují, zcela jistě přinesou opravy.

Příliš málo pozornosti je zato věnováno českému prostřednictví v přejímání slov ze staroslověnštiny. Siatkowski zastává názor, že oproti dřívějšímu přesvědčení vědců však ne všechna slova z církevní terminologie pro polštinu zprostředkovala čeština. Poukazuje zde na několik výrazů, které v češtině neexistují, a které se do polštiny nejpravděpodobněji dostaly přímo z jazyka staroslovanského. Jsou to: *sum(n)ienie*, *miłosirdy*, *zbawiciel*.¹⁰² Pro Siatkovského je to argument hovořící pro stále vznášenou hypotézu o existenci polské slovanské liturgie ve středověkém Polsku.

---

102. J. Siatkowski 1996, s. 240

6. Závěr

Čeština bezesporu sehrála klíčovou roli ve vývoji polského spisovného jazyka ve všech jeho vrstvách. V polské odborné literatuře často vidíme odlišné přístupy k problematice českých přejímk. Někteří z autorů bohemismy vnímají jako chybu, zanedbávání mateřštiny nebo svého druhu jazykový snobismus (viz. např. Klemensiewicz), jiní v nich spatřují chvályhodný nástroj jazykové evoluce (viz např. Balowski, Siatkowski, Steiber).

Do 15. století čeština pomáhala vývoji polštiny a byla prostředníkem v přijímání západní civilizace. Od 16. století mezi českými přejímkami převažují výrazy efemerické povahy. Józef Reczek zastává názor, že mezi staropolskými bohemismy mají převahu ty, které patří do vysokého a středního stylu, v opozici k ruským přejímkám, které zařazuje do stylu nižšího. Většina ruských přejímk ze 16. a 17. století se vyznačuje negativním zabarvením.

Je zde nutno poukázat na skutečnost, že je ohromný rozdíl mezi vlivem češtiny a vlivem jiných jazyků na polštinu. S vývojem celé evropské civilizace se spojuje násilné vytváření velkých říší, v nichž byla znalost dominantního jazyka nezbytným předpokladem ekonomického, politického a administrativního řádu. S touto skutečností souvisí i jistá jazyková agrese, která začala už starověkým Římem, pokračovala Říší Římskou s latinou a jejím varietami, z nichž vznikly novodobé románské jazyky. Například vlivy německé, spojené se státními útvary německými, souvisí s potlačením, resp. vyhubením početného slovanského obyvatelstva, vlivy rakouské či rakousko-uherské s mírnějšími formami germanizace a silnější hungarizací, zatímco české vlivy jsou spíše výsledkem „bratrské pomoci“. Už od doby Cyrila a Metoděje čeština pomáhala všem slovanským jazykům vytvořit si svůj vlastní spisovný jazyk.

Jako nejdůležitější aspekt vlivu češtiny na polštinu se mi jeví skutečnost, že čeština sehrála úlohu arbitra v jazykových sporech a rozhodla o ustálení dané formy polských výrazů. Tuto úlohu nelze připsat žádnému jinému jazyku, jež polštinu ovlivnil. Případy, kdy docházelo k připisování jazykových změn českému vlivu, jež však bylo možno vysvětlit jednoduše na základě domácích prostředků,

nejsou ojedinělé. Také je nutno rozlišit záležitosti textové od skutečných jazykových vlivů, což většinou není jednoduchým úkolem.

Bibliografie:

1. M. Balowski „Zachodnio i wschodniosłowiańskie pożyczki leksykalne v języku Adama Mickiewicza” nakl. Tilia, Ostavská Univerzita 2005
2. J. Siaktowski „Czesko-polskie kontakty językowe”
vyd.Energieia, Warszawa 1996
3. S.Kania. J. Tokarski „Zarys leksykologii a leksykografii polskiej” Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1984
4. Jan Balhar „Nevšední spis o česko-polských jazykových kontaktach,
Naše řeč 2, ročník 80/ 1997
5. J. Siatkowski „Bohemizmy fonetyczne w języku polskim, cz. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1965
6. J. Siatkowski „Bohemizmy fonetyczne w języku polskim: cz. 2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970
7. Z. Klemensiewicz „Historia języka polskiego” Wydawnictwo Naukowe PWN,
Warszawa 2002
8. M. Kucała „Bohemizmy frazeologiczne w staropolszczyźnie”,
Język Polski 53, 1973
9. W. Fedorowicz „Polskie Boże Narodzenie i jego synonimy w językach słowiańskich” Język Polski 46, 1966
10. W. Boryś „Słownik etymologiczny języka polskiego”,
Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005
11. St. Reczek, Podręczny słownik dawnej polszczyzny,” Ossolineum Wrocław-
Warszawa-Kraków 1968,
12. T. Lehr-Splawiński, „Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego,
I. Wzajemne wpływy polsko-czeskie”, Lwów 1938,
13. Z. Steiber „Wpływ czeszczyzny na kształtowanie się polskiego języka
literackiego” v:Česko-polský sborník vědeckých prací II, Praha 1955,
14. St. Urbańczyk „Słownictwo staropolskie a wyższa kultura” v: „Prace z dziejów
języka polskiego” Wrocław;Warszawa;Kraków;Gdańsk, 1979
15. St. Rospond „Gramatyka historyczna języka polskiego”
PWN, Warszawa 1973
16. T. Orłoś „Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych”

PWN Kraków 1993

17. J. Siatkowski M. Basaj „Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy” Łódź ; Warszawa, 1980
18. J. Reczek „Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV w” Wrocław 1968,
19. Z. Steiber „Uwagi o pochodzeniu polskiego języka literackiego”
Język polski 30, 1950,